

A „vidéki” költő

A kritikai közvélekedés szerint Juhász Gyulát a többi nyugatos költőtől, nemzedéktársaitól legfőképp vidékisége különbözteti meg. Babits szerint „alig van magyar költő, aki ennyire azonosodott volna egy várossal, egy tájjal. Egészen bezárult ebbe a légkörbe, minden más vidékre ennek a színeit vetítette”. A csonkaság büntudatként él intellektusában, melyért bánattal vezekel. Kosztolányi az „Alföld gyermekének” nevezi, akinek a műzsája „csöndes, halovány vidéki nő”, — s lírája eredetiségét pátoszatlanul halk „andalító magyarságában” leli meg. „Vidéki életének mindennapi, de mélyeséges élményeit, eseménytelen eseményeit, a mélabút fejezi ki. Szeged poétája, nemcsak földrajzilag, amennyiben ott él, hanem lelkiileg is” — jellemzi magatartását. Tóth Árpád Juhász költészetének legszebb színeit ama „mély opálos ragyogásban” fedezi föl, amelyben sok van „a tiszai pusztákra boruló délutáni égbolt bús tisztaságából és muzsikáló rezignációjából”. Szimbolizmusán átdereng valami „üri, keleti hanyagság” és „nekibúsuló magyaros hanyavetiség”. Hasonlóképp ítélik meg pályáját a *Nyugat* mozgalmán kívül is. Kassák a szülőföld iránti hűséget méltatja portréjában. „Ha van táji költő, akkor Juhász Gyula minden fantáziájával és minden idegszálával az volt. Akármiről szólt, lényegében mindig Szeged világát énekelte, akarva sem tagadhatta volna meg, hogy onnan vette komorságra hajló mélabúját, hangjának közvetlen tisztaságát” — írja róla. Németh László is „a *Nyugat* rohamából a szegedi tanyákhoz visszataláló költőt látja benne, aki számára Szeged a „melanchólia jogán szerzett országnak” a fővárosa. Sorspanaszának gerjesztője nem annyira életének szerencsétlensége, mint inkább céltalansága; „táj, sors, esemény csak ürügy, mely alatt az ürügyek gazdája dalol”. Illyés Gyula *Hárfa*-kritikájának gondolatmenetében e vidékiség nem állapot, hanem folyamat: a „baudelaire-i spleen”, a „parnasse-i elzárkózottság”, a „verlaine-i csapszék- és templom-zsolozsma”, valamint a „jammes-i békés természetimádát” pózai után „a legnemesebb egyszerűség” fokozatosan kiküzdött költői vívmánya. „Juhász Gyula lírája tért vissza legelébb, nemcsak témájában, de hangjában, hangulatában is a magyar földhöz, bár formája nagyrészt mindvégig nyugatos maradt... »vidéki« verseiben jutott el a maga sajátos hangjához” — állapítja meg fejlődéséről. A „fojtott élet”, a „mindent realizáló” magyar természet metafizikaellenes kifejezése.

Amilyen egységes a magyar irodalom különféle áramlataiban a vidéki költő képe, olyan változó e vidékiség megítélése. A népiek mozgalmában kedvezőbb, a *Nyugat* táborában — az olyan állásfoglalásokat leszámítva, mint Illyés Gyuláé — hűvösebb. Babits „tompamihályi” elhanyagoltságot konstatál Juhászban: az érzés forró, de mellékes „forma és szó”. A költő jobb, mint a versei, a provinciális beszűkülésnek ára van: a szürkeség. „Vidéki költészet, nem nagy skálájú, és szürke, mint a homok. De a homok fölröpül az érzelmek forró szelében, szállni tud, mint a felhő, s néha egy homokszem megcsillan, mint a gyémánt.” A véletlen dolga is, hogy a monotonia fölragyogjon. Kosztolányi Juhászt rugalmatlanságáért bírálja: hagyományörző reflexeiben sok a „merev és szívós konzervatívizmus”, hangköre nem változik, ugyanaz marad mindvégig, mint volt húszéves korában. Schöpflin — sok találó megfigyelés mellett — az anakronizmus bélyegét süti Juhász lírájára. Költészete „egy passzív, szenvedésre termett lélek” életpótló álmódozása, „magányos gordonkahang”, mely a XIX. század utolsó negyedének hangulatlírájával rokon. A vidékiség az urbánus progresszió és a modern poétika perspektívájából szemlélve gyakorta tűnik fogyatkozásnak. A húszas években fellépő, és a líra „bartóki” fordulatát szervező nemzedék már sokkal elismerőbb az „egyhúrúnak”, esetleg „kevéshúrúnak” kicsinyelt költő teljesítményei iránt. Egyszerűsödésében gazdagodást talál, életképi szemléletében szociális érdeklődést, realizmusában valóságigényt. Szabó Lőrinc sze-

rint ha alkotói fejlődése nem a mellőzöttség félhomályában zajlik, Juhász Gyula „korán meg-
látható kristályosodási pontja lehetett volna a nyugatos lírai forradalomnak”, — és megfor-
dítva: maga is nagyobb formátumú költővé érlelődhetett volna, ha „már indulásakor vagy
legalább munkássága derekán létezett volna a magyar lírának egy olyan népi-újklasszikus
frontja, amely egyenrangú a modernkével”, azaz ha nem csupán belső ösztönére építhet, ha-
nem kívülről jövő egyetértésre is. Veres Péter tagadja, hogy Juhász Gyula lírai tájékozódása
„programszerű regionalizmusba” merevedne. „Bár vidéken született, mégsem volt igazi táj-
költő. Nem is akart, nem is tudott azzá lenni. Tömörkény s még Móra is még meg tudtak ka-
paszkodni a tájban s alkotni is tudtak benne. De Juhász Gyula az egyetemességre tört” — fej-
tegeti. A táj számára nem világgép-meghatározó tényező, csupán élményanyag; választott té-
ma és a szemlélet kiindulópontja; a költő aspirációja, látásmódja korántsem szorul be a pro-
vincializmus kisszerűségébe. „Nem szegedi és nem alföldi, hanem magyar költő akart lenni s
az is lett” — foglalja össze véleményét. Féja Géza Juhászban az elégikus dalköltő burkában a
népi tragédia énekesét ismeri föl. „Úgy áll előttem, élet s halál határán ingadozva, akár népe,
a magyar paraszt. Hozzá tért egyre jobban, megszállotta őt e nép sorsa, végzete. Milliók két-
ségbeesését éli, vergődik, talán egészen öntudatlanul. Reggeltől estig a falut s a tanyákat jár-
tam, s most látom: mennyire a magyar népi szenvedés arca az övé!” — festi meg arcképét. Az
értékítélet imént csak futólag vázolt antinómiáiban leegyszerűsítés volna csupán az urbánus-
népies ellentét érvényesülését tételezni. Kétféle esztétikai- és világszemlélet is mérkőzik benne.
A századelő, amely az individuum „kivirágzását” avatja programmá és innen nézve Juhász
életművében a személyiség elszürkülését, a torzó tüneteit diagnosztizálja, valamint a húszas
éveké, amely a kollektívum érdekeire, a sorskérdésekre, a folklór örökségére helyezi a hang-
súlyt, és a költő számkivettségében tapasztalja a pálya emelkedő ívét is, a népközelséget, a
realizmust, az emberi-művészi kiteljesedést. A kettősség persze magában Juhász Gyulában is
feszítő dilemma.

A vidékiség stációi Juhász Gyula költészetében: előbb fölvállalt hagyomány, aztán sors
és elviselés drámája, majd közösségi felelősségtudat. A sorrend egyszersmind fejlődésvonal is,
azzal a megszorítással, hogy az új és új pályaszakaszok nem teljesen érvénytelenítik a koráb-
bit, hanem a fa égvyrúrihez hasonlíthatón épülnek rá. E viszonylagos kontinuitás természetes
is egy olyan lírában, melyet az emlékező attitűd, élmény és kifejezés ütemkülönbsége, tér és
idő távlata jellemez.

Juhász Gyula járatlan úton érkezik a modern magyar líra nyugatos táborába. Azon keve-
sek közé tartozik (vagy tán az egyetlen), aki a századvég városi-polgári ellenzékiisége mellett a
nép-nemzeti iskolával is rokonszenvezik. Fiatalkori ars poetikája szerint „új dalosok között
régii Arany fia” szeretne lenni, „vívódó világban görög harmónia”. A „holnapos” csaták ide-
jén sem tagadja meg a közösséget a „stilrealizmus” hagyományával, a Petőfi—Arany örök-
séggel. Bizonyosság rá például az olyan váradi vers, mint a Rippl-Rónai csendéletek hangulatát
idéző Szegedi interieur:

*Fölszéd itten kósza szivem
S kakukkos óraként ketyeg,
Be jó a csönd, az óbor itt benn,
be jók e józan emberek.*

Juhász átjárót keres a nemzeti klasszicizmus és a magyar líra század eleji megújulása között.
Nem kötődik oly szorosan a modern világirodalomhoz sem — a Parnasse feszes „objektív” lí-
rájához vagy Verlaine irracionális zenéjű oldott impresszionizmusához —, mint a *Nyugat* belső
körébe tartozó barátai. A szonettet életképbe játssza át, a dal zaklatott érzékenységét a folklór
tisztaságába. A népies lírai realizmus izlésvilágát az Ábrányi—Endrődi-féle költőcsoport ku-
rckodó pátosza, illetve a paraszti orientációjú szegedi írók, Gárdonyi, Tömörkény, Móra
stb. közvetíti a számára. Juhász Gyula is bejárja az urbánus költői forradalom útjait, de a

markáns valóságosság, a tartalmas egyszerűség és a népdalos bensőség stílusának mindvégig alaprétege marad. A hagyomány ölelésében úgy érzi, „magányos puszták fiának” született, „delelőn lomhán melázgatni”. Rokonának vallja a „puszta garabonciását” — Petőfit, és a vidéken tanárkodó „magyar Homérot” — Aranyt. Megfogja „keleti” mitológiáját, a „nótázó, napimádó igris” portréjával. (Nem annyira Beöthy „turáni lovasára”, hanem Ady „gyáva Barla diákjára” emlékeztetőn, Gauguin Tahiti-élményétől se függetleníthető.) A Tisza helyébe — megemelő romantikus római kori analógiával — Tibiscust álmódja, s Pusztaszer jelképiségét Adyval ellentétesen szabadság és öröklét mítoszaként fogalmazza újra. Juhász Gyula pályáján a vidékisége e „hagyományos” értelmezése körülbelül a tizes évek elejéig tart. Addig lírai eklektikát termőn „modernség és magyarság” összebékítésének illúziójában élt, induló költő létére az összegezés, a szintetizálás Don Quijote-i igézetében. (Pályakezdése emiatt nem lett berobbanás, mint Babitsé, hanem az érlelődés évtizednyi lassúsága, akárcsak Móriczé. A program fékezte.) Szakolcán jön rá, hogy a lírikusnak irányzatok helyett önmagát kell vállalnia, száműzetését drámaként kell megélnie és kifejeznie.

Juhász Gyula vidékisége hányattatásai élményeként csupa feszültség, meghasonlás és elengravitáció. A tragikum fájdalmas lírai éneke. Verseiben a vidéki sors egyfelől elviselhetetlen monotonía, kínzó magány és fenyegető elszürkülés. „Ez a határ és itt kell elterülni / A sáros hóban szárnynak és reménynek” (*A végeken*). Másfelől gyógyító csönd is, a lélek menedéke és megnyugvása. „És minden dolgok mélyén béke él / És minden tájak éjén csend lakik / S a végtelenség összhangot zenél / S örök valók csupán mély álmaink” (*Béke*). A vidéki sors számára egyrészt a kirekesztettség, a kényszerű emigráció, a perifériára vetettség kínzó tudata. „Tűnik, múlik az egy emberöltő / S én maradok a falusi költő. / Miket szívem gyermekgűl áhít, / Nem látom nagy városok csodáit” (*Vidék*). Másrészt viszont fájdalmas nosztalgia, vágyakozás és ábrándozás az eseményesebb élet és zajló kultúra után, a soha meg nem elégedés életérzése. „Oly unt ma a kisváros, oly szűk ma a világ, / Úgy vonnak, úgy üzennek a távol Indiák” (*Isten háta mögött*). A vidéki sors konzekvenciája részint fásultság és celtalanság, kiábrándultság és undor. „Vén tükrebe fáradt / Közönnyel nézem árva magamat / S egy idegen arc néz vissza rám onnan, / Mint bús halott orcája hűs habokban” (*Stanza a Tiszánál*). Részint pedig a természetközelség öröme és varázsa, lelket gazdagító színpompája. „Az alkonyat, a merengő festő fest, / Violára a lemenő felhőket / S a szürke fákra vérző aranyat ken, / Majd minden színét a Tiszának adja” (*Magyar táj magyar ecsettől*). A konvencionális lírai témáknak a feldolgozása, mint amilyen a táj és a szerelem, Juhász Gyula költészetében a vidékiségszorongás állapotrészévé válik, annak mintegy variációjaként. A *Tiszai csönd* például az idegenbe szakadt ember honvágyát panaszolja és hazaérkezését ünnepli. A *Télutó* főlemelő ideákat Anna emlékére ragyogtatja meg a kisvárosi lét börtönébe zárt szenvedő előtt. Táj is, szerelem is jelkép: a teljesebb és emberibb életé. A szakolcai versekben sehol sem találjuk a privinciális idillt vagy a rousseau-i menekülés szimptomáit. A vidékiségmotívum meglelt menedék és nyugvópont helyett elkeseredés és lázadás dinamizmusa, zaklatottság és katarzis mozgalmassága. Az életérzést az eszmék nyelvére fordítva: a magatartást „az elveszettségbe való belenyugvás” jellemezné, „fáradt rezignáció”? Egyoldalú állítás, amely legfőképpen az egyre súlyosbodó betegség éveire, az 1928 körüli megroppanás után érvényes. Az életkor beszűkül ugyan, de az intellektus ellenáll, és a sorsviszonyokkal a humánus kibontakozás álmát fordítja szembe. Juhász költészete a küzdő ember lírája, bánás és pesszimizmus kíséri ugyan, de emlékezés és képzelet ellene szavaz. Hiba volna, ha retrográd városellenességet eredeztetnénk belőle. A versekben a látóhatárt tragédiák felhőzik be, a magányt és szűköséget a költő a „holnapos” és „nyugatos” harcok emlékein, erkölcs és kultúra magas igény szintjén méri. A lét eseménytelenségébe „hívó távolok” üzennek, „Párizs és Pest fölfénylő csodája”. Juhász Gyula vidékisége sok vonatkozásban a számára elveszett urbanitás siratása, a hiány sajgása.

A makói évekkel kezdődően, majd Szegeden újabb fordulat áll be Juhász Gyula vidékiségszemléletében. A szegedi táj egyre inkább szociális közeggé telítődik, ábrázolása az önarckép személyességéből a kisváros és falu társadalomrajzává dúsul. A költő — mint a tápai verscik-

lus: a *Magyar falu csöndje*, a *Tápén*, a *Falusi lakodalom* stb. bizonyítja — kint is fölfedezi a tragikumot, a világban, a népsorsban, s azonosul vele. „Magyar magány ez, alacsony gerendák” — olvassuk *Arany nyomában* című költeményében. Lírájának az egyetemi és váradi korszakban tehertétele volt a temérdek műveltséganyag, lefojtotta érzelmei áradását s költői hangvételét is némiképp iskolássá tette. (Ady is, „filozopteri” hajlamát gyógyítandó, az életmámor vállalását tanácsolja számára egy korai levelében.) Most költészete élet- és emberközbe kerül, egyre fontosabb lesz a kifeje forduló tekintet. Ezzel függ össze a másik tendencia: a Szeged-motivum fokozatos jelentésbővülése. A tájképek alá rétegeződik szinte az egész magyar történelem, s a horizont egyéni sorsképből az ország panorámájává tágul. A városokciklus akár egy térkép, a magyarság múltjának kronológiája és jelenének topográfiája. A forradalmak bukása a költőt a népi, Trianon pedig a nemzeti tragédia énekesévé avatja. (Juhász népen már nemcsak a parasztságot érti, hanem a munkásságot is, Trianonról való fölfogása pedig nem a kurzus irredentizmusával rímél, hanem a magyar progresszió humanizmusával.) A lokális téma verseiben a közösség sorsproblémáinak szimbólumává nő:

*Feje fölött a nyárfa is magyar,
A fecske is és egy a zivatar,*

*Mely őt paskolja s a falut veri
És folyton buzgó őt szent sebei*

Nem a magyarság sorsát hirdetik?

(A tápai Krisztus)

A Tisza látványa pedig valami hasonlót jelent Juhásznak, mint a kozmoszé a *Számadás*-verseket szerző Kosztolányinak: a lét csodáját és a végtelenséget megérző ember ámulását. (A *Darvadozás*, ha csöndesebb zenéjű és intimebb hangvételű is, eszméjével bizvást állítható a *Hajnali szerenád* mellé.)

Juhász Gyula vidékisége a húszas évek elején kanyarodik el például a Debrecenbe süpedt Oláh Gáborétól vagy a Szegeden élő Móra Ferencétől. Megkülönbözteti tőlük a nemzeti költő magatartása. Ha párhuzamot keresünk hozzá — a műfaji eltérések ellenére is — mindegyiknél Móricz Zsigmond nevét kell ideírunk. Nemcsak a témaválasztásban rokonok, a népi sors ábrázolásának realizmusában és az alkotói látásmód drámaiságában is. A *Tápai lagzi* vagy a *Magyar tél* komor balladás feszültségű atmoszférája a Móricz-novellák fojtott légkörét és tömör lényegszorítottságát idézi. Nem egyforma a teljesítmény, de hasonló a világkép.

A változás ösztönzőinek sorában elsősorban Ady — ekkoriban fölerősödő — hatására kell utalnunk. A *Sóhaj*, a *Fejfámra*, az *Epilógus* és sok más önarckép mintha a magyar *Messziások* fájalmát sírná tovább, a *Dózsa feje*, a *Magyar meztlábás*, az *Új kurucnóta* pedig Ady magyarságverseinek tragikumát keseregné. De számításba kell vennünk a vidékébrázoló próza sugalmazásait is. Jelentős könyvélménye Juhásznak az orosz irodalom: Puskin Anyeginje, Turgenyev, Goncsarov, Csehov. „Orosz regényekben élem ki magamat, végtelen orosz puszták, végtelen orosz bánat: ez az én életem” — olvassuk egy Szakolcáról keltezett és Babitsnak címzett levelében. De nem mellőzhető a hazai próza szuggesztíója sem: Török Gyuláé *A porban* freskójával és Móricz Zsigmondé az Isten háta mögött kompozíciójával. A próza a költőt az életkép tárgyiasabb lírai műfajának művelésére indítja.

A vidéki árvasors nem szűkíti be Juhász alkotói perspektíváját, líráját nem redukálja torzóvá. Életében mélybe zuhan, költészetében magasra ivel. Helyzetmegítélése pontos: „Alkony porában, nagy magyar magányban / Így áll a költő sorsa magasán” (*Vidék*). Lírai fejlődésének csúcására épp vidéki verseivel jut föl. Súlyos hiba pályája súlypontját ifjúkori intellektualizmusára helyezni, s utána az elerőtlenedést, a lassú kimerülést konstatálni. Babits is így tudja: „A szakolcai verseid épp olyan szépek, mint a régiek és ha van bennük monotonitás, az

nagyon értékes monotonitás. Ha nem félnék veled szemben az olvasó önzésével fejezni ki magamat, azt mondanám, hogy a szakolcai magány neked semmi esetre sem ártott” — válaszolja Juhász panaszkodó levelére. Egészen a húszas évek közepéig: emelkedő költő; fénykora épp a forradalmak leverését követő fél évtized.

Juhász Gyula vidékisége a magyar líra alig fölbecsülhető értéke. A vidékiség irodalmunk hagyományos témája, melyet a XIX. század második felében a konzervatív költészet sajátít ki és használ el. A *Nyugat* forradalma szembefordul az epigon provincializmus közönségességével. E vonatkozásban Ady híres sorait idézhetjük: „Gémeskút, malom alja, fokos, / Sivata, lárma, durva kezek, / Vad csókok, bambák, álom-bakók, / A Tisza-parton mit keresek?” Juhász Gyuláé az érdem, hogy a tárgykört visszaperli a maradiságtól, korszerű tartalmakkal telíti. Azon kevesek közé tartozik, akik a XX. században is képesek modern szemléletű vidéki költészetet teremteni. Köztük is a legjelentősebb: klasszikus formátumú. Vidékiségével föllazítja a századelő nyugatos lírájának egyoldalú, belterjes urbanizmusát, előkészíti a népi mozgalom költészetét, elindítja pályáján József Attilát. (Gyanítható, hogy Sinka első kötetét ő ihleti, s például a nagy proletárköltő vonatmotívuma tőle ered.) Juhász Gyula nem úgy vidéki alkotó, mint ahogyan az Szabó Dezső. Ellenáll a falusi idill és paraszti őserő városellenes és áldradikális mítoszának, a Bőjtke Jánosok vállalkozását tévesztett útkeresésnek minősíti. Munkásságának irodalomtörténeti jelentősége, hogy megtisztítja a vidékiség fogalmát az urbánus előítéletektől épp úgy, mint a parasztmítosz retrográd ideológiájától, s ezzel folytonosságot teremtőn tölti ki az űrt Ady Endre életműve, valamint József Attila és Illyés Gyula plebejus lírája között. Ő is a „peremvidék”, a kelet-európai magyar periféria poétája.

TÓTH BÉLA

Juhar Gyalu

Húszig menő álnevet használt. Talán nem bújócskás kedvében, hogy szép nevű fák mögé húzódvá kerestesse magát. Volt Jávor, Juhar, Jegenye és Gyalu. Oka erre annyi, hogy szaporabb termésű esztendeiben egy-egy napra több írással ne szégyenítse a szerkesztőtársakat. Hogy mindent Juhász Gyula ír.

Bármelyik világhírű költő számomra csak pusztja név, lexikonokból előhalászott adatokkal díszített, ha nem szól hozzám. Aki szól, rezonanciát kelt bennem, azzal együtt zengek. Akkor is, ha alszom, ha házam fagszívta kéményének tégláját cementezem. Hány ilyen költő lehet? Öt-e vagy hat? De több kettőnél! Velem vannak minden mozdulatomban, mert tudom őket. Istápolnak elesettségemben, hiszen előttem járnak korban, életpasztalatban, időben, bölcsességben. Figyelek rájuk. Ők csak annyiban rám, amennyiben minden emberre, akik befogadták őket. Hogy a befogadás mi? Nem több, mint egy dallamfoszlányt elkapni, szépnak, magamnak valónak találni, s annak a szálnak vezetésével eltörekedni az egész melódia birtokbavételéhez. Ennyi. Nem hagy békén. Én sem őt. Mindent tudni akarok róla. Mikor írta, jó kedvében-e, mi váltotta ki, mikor mozgott gonosz hangulatok között, s azt mi muszájította rá. Amikor azt hiszem, mindent tudok róla, tőle, mindennapos, nélkülözhetetlen valamimmé vált. Szól hozzám, vigasztal, ha kell, biztat, mutat járható utat, fősüti napom sötét éjszakában, hiszen látom őt, érzem, tudom, hogy van. Le a misztikumok náthás ködeivel!